

ДО 75-РІЧЧЯ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ, ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА РЕЄНТА

Олександрові Петровичу Реєнту — 75. Його ювілей — це далеко вже не особисте свято. Коли ми, історики-колеги, пишемо про вченого такого масштабу, закономірно виникає потреба осмислення ролі людей, котрі не тільки досліджують історію, а й творять її своєю професійною майстерністю і громадянською активністю.

Homō historicus — людина історична. У цих двох словах, що складають давно відомі поняття, котрі визначають людину в її еволюційному розвитку, для нас міститься відразу кілька значень. У першому «людина історична» — це людина минулого (як відносно близького, так і далекого), яка останнім часом стала центральним об'єктом історичних досліджень в українській науці. В іншому значенні «людина історична» — це ще й людина, котра вивчає історію, розповідає про минуле і про людей, що в ньому жили. Для професійного історика час характеризується набагато більшою глибиною та протяжністю, ніж для інших, наповнюється набагато складнішим і різноманітнішим змістом. *Homō sapiens historicus* бачить себе та своїх сучасників у кінці довгої черги поколінь, що змінюють одне одного.

Цитування: Лисенко О., Удод О. До 75-річчя члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук, професора Олександра Реєнта. *Український історичний журнал*. 2024. № 3 (576). С. 251—256.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Наші реляції, окреслені темою «людини історичної», адресується в день 75-річчя українському історикові О.П. Реєнту, позаяк саме він наприкінці 1980 — на початку 1990-х рр. багато прикладався до ствердження напряму історичної антропології, коли на перший план досліджень вийшла «людина минулого». Ми також говоримо про іншу його іпостась як «людини історичної» — дослідника історії, людини, що живе історією й робить усе, аби дух історизму як головну ознаку самоідентифікації нації прищепити всім українцям. Саме у вказаний період, коли вкотре вирішувалася доля української державності, когорта вітчизняних науковців підставили своє потужне інтелектуальне плече державотворчим процесам, забезпечивши зведення надійного підмурку суверенної України.

Зрозуміти й по-справжньому оцінити життєву місію О.П. Реєнта можливо лише за умови адекватного сприйняття особливостей того часу, коли він зростав як особистість і формувався як професійний історик. Власне, біографія ювіляра як людини кількох епох символізує оті непрості стосунки вченого з часом, коли неодноразово поставало питання існування самого фаху історика. Знаний історіограф Я.С. Калакура узагальнив взаємини історика з часом, своєю епохою в поколінневій характеристиці українських істориків. У функціонуванні історії як суспільного феномену й наукової галузі ніколи не може бути порожнечі, або «пропащого часу» чи непродуктивної епохи. Подібні негативні оцінки даються, як правило, заднім числом тими, хто не жив у ті часи, а тому доволі часто хибують на тенденційність і суб'єктивізм. Історико-наукова кар'єра О.П. Реєнта розпочалася у середині 1970-х рр. Про колективний портрет істориків цієї доби неодноразово згадувалось у новітній історіографії. Це те покоління, яке, за влучною оцінкою Я.С. Калакури, професійно та ідейно почало формуватися за хрущовської «відлиги», критики культу особи, яке повірило деклараціям тодішніх партійних лідерів про те, що повернення до теорії і практики сталінізму не буде, і боляче переживало брежневську ресталінізацію та поновлення репресій в ідеологічній сфері, що зачепило й історичну науку. Покоління українських радянських істориків 1960—1980-х рр., яке сприяло входженню О.П. Реєнта у світ історичної науки, і життя та діяльність котрого супроводжувалися відомими труднощами. Адже це покоління пережило по три, а навіть і чотири суспільно-політичні трансформації («відлига», «застій», «перебудова», незалежність України). У поколінневій структурі Я.С. Калакури — це історики третього покоління. Хто ті історики третього покоління? За власною його оцінкою — це інтелектуальне ядро сучасного історіографічного процесу, представлене найбільш відомими сьогодні постатями. На їхню долю в 1990-х рр. випав основний тягар відродження національних традицій української історіографії, формування нового бачення історії України й підготовки нової генерації дослідників. Саме завдяки більшості представників цього покоління за інтелектуальної допомоги діаспорних істориків на рубежі 1990 — початку 2000-х рр. формувалася цілісність сучасного наукового образу історичної України.

Інтелектуальна біографія й наукова кар'єра О.П. Реєнта є моделлю «стандартної» життєвої траєкторії українського вченого. «Стандартної» у розумінні тих неписаних правил, які спонтанно сформувалися в науковому середовищі (за

відсутності формалізованих стандартів історика, що є, наприклад, у США), а саме — базова освіта на авторитетному історичному факультеті, аспірантура, кандидатська й докторська дисертації, наукова діяльність в академічному інституті (від молодшого наукового співробітника до завідувача відділу та заступника директора установи), обрання до Національної академії наук України. Така наукова кар'єра не знає поспіху, перестрибування через якийсь щабель і гарантує вченому компетентність у всіх аспектах наукової й освітньо-педагогічної діяльності: архівний пошук, написання індивідуальних і колективних праць, наукове керівництво, реалізація великих науково-методологічних проєктів, досвід управлінської діяльності, менеджменту в науці тощо.

На формування світогляду історика, його наукових зацікавлень вирішальне значення справляє соціально-культурне середовище та мала батьківщина, де народився й виріс учений. Для Олександра Петровича — це с. Дяківці Літинської селищної громади на Вінниччині. Саме тут він успадкував те, що найбільше характеризує його предків, — лідерські якості, працелюбність, природжене відчуття справедливості.

Alma mater для О.П. Реєнта — це Київський державний педагогічний інститут ім. О.М. Горького (тепер Український державний університет ім. М. Драгоманова). Спеціальність історика-дослідника та історика-викладача (диплом із відзнакою) він здобув у 1975 р. Долучився до творення ще однієї славної сторінки тих часів — студентських будівельних загонів, які стали справжньою школою виховання, соціалізації, мужніння молоді.

1977-й рік став визначальним у науковій біографії О.П. Реєнта, адже тоді він вступив до аспірантури Інституту історії АН УРСР. Науковим керівником кандидатської дисертації став академік М.І. Супруненко, визнаний спеціаліст з української історії 1917—1920 рр., автор синтетичного курсу з історії України. Академічна школа М.І. Супруненка прищепила О.П. Реєнту вміння ретельного опрацювання джерел, історичного аналізу, творення синтетичних наративів. У 1981 р. була захищена кандидатська дисертація на тему «Робітничий клас радянської України на завершальному етапі громадянської війни (1920 р.)», а в 1984 р. О.П. Реєнт став старшим науковим співробітником академічного Інституту історії. Впродовж 1990—1991 рр. науковець ретельно опрацював джерела в архівах і бібліотеках Москви, де зосереджувалися основні масиви документів з української історії періоду 1917—1920 рр. У 1994 р. він захистив докторську дисертацію на тему «Робітники України в 1917—1920 рр.: соціально-політичні та економічні зміни». Того ж року призначений на посаду заступника директора Інституту історії України. Новий період його наукової й організаторської діяльності розпочався 1998 р., коли вчений очолив відділ історії України ХІХ — початку ХХ ст.

Цілісне уявлення про Олександра Петровича дає його історіографічний портрет. Він відомий як один із провідних вітчизняних фахівців з історії України ХІХ — початку ХХ ст., автор численних наукових концепцій, які підвели надійний методологічний підмурок до розуміння української історії імперської доби. Синтетична праця О.П. Реєнта «Соціально-економічні та політичні транс-

формації в Україні (кінець XVIII — перші десятиліття XX ст.» (у 2-х кн., 2021 р.) є класичним нарративом, що зафіксував правомірність застосування теорії імперіалізму до української історії.

Особливості наукової школи члена-кореспондента НАНУ О.П. Реєнта визначає формування новітньої парадигми «довгого» XIX ст., синтетичне осмислення провідних тенденцій політичного, економічного, соціокультурного життя в добу модернізаційних процесів, національно-визвольного руху на всіх українських землях у складі Австро-Угорської й Російської імперій. Крім того, в рамках оновленої методології здійснюється комплексна реконструкція процесу формування української політичної нації, інтерпретуються суперечливі події Першої світової війни, що стали доленосними для українського народу. Іманентною властивістю наукової школи є постійне розширення емпіричного поля та пошук і застосування новітнього інструментарію його опрацювання, інтеграція сюжетів вітчизняної історії в європейський та світовий контексти. Теоретичний фундамент цієї наукової школи обґрунтований у численних публікаціях ученого. Серед здобувачів й учнів Олександра Петровича — понад 50 фахівців (Б. Андрусишин, С. Борчук, В. Великочий, Т. Гончарук, С. Корновенко, О. Лисенко, В. Орлик, А. Павко, Ю. Присяжнюк, Л. Синявська, А. Скрипник, І. Срібняк, І. Фареній, О. Вільшанська, Т. Євсєєва, І. Ільницький, В. Милько, І. Романько, В. Шевченко, Б. Янишин та багато інших).

Значний сегмент діяльності вченого пов'язаний з історичною дидактикою. Університетська історична освіта, історія у середній школі, історико-просвітницькі проекти, історія в позашкільній освіті (Мала академія наук, олімпіади, конкурси) завжди перебувають у сфері його живого зацікавлення. О.П. Реєнт став автором (разом зі своїми колегами й учнями О.В. Малій, І.А. Колядою та ін.) найкращого підручника з історії України XIX ст. Його підручники десятки років були основними в 11-річній школі, вийшли великими тиражами та перекладені мовами національних меншин (російською, польською, угорською, румунською й ін.).

О.П. Реєнту притаманні найкращі якості наукового менеджменту, що виявляються в кількох різних векторах. Виконання обов'язків заступника директора академічного Інституту історії України (від 1994 р.) потребувало послідовності й наполегливості в реалізації виробленої керівництвом установи стратегії розвитку, чіткого планування бюджету часу, виконання багатьох адміністративних функцій, уміння поєднувати наукову та повсякденну управлінську діяльність, підвищеної уваги до потреб співробітників, адже йшлося про непрості часи початкового етапу державного будівництва у суверенній Україні, пошук науковими інституціями власного місця у цих процесах. Предметом його особливих турбот як заступника головного редактора у складні 1990-ті рр. стали активізація роботи «Українського історичного журналу», оновлення матеріальної бази комп'ютерно-видавничого відділу, а також комп'ютеризація всіх підрозділів інституту. Водночас не залишилися без належної уваги проблеми бібліотеки, поліграфічної дільниці й комплекс поточних справ, можливо, менш помітних, але важливих і необхідних для життєдіяльності наукової установи.

Завдяки зусиллям ученого налагоджувалася співпраця з різними науковими, освітніми закладами, громадськими об'єднаннями. Олександр Петрович ініціював резонансний проєкт «Україна Соборна», в руслі якого на державному рівні було проведено низку міжнародних наукових конференцій у кількох університетах нашої країни — Прикарпатському національному ім. В. Стефаника, Переяслав-Хмельницькому ім. Г. Сковороди, Черкаському національному ім. Б. Хмельницького, а також видано кілька збірників статей і книжок.

У грудні 1997 р. президія Всеукраїнської атестаційної комісії України призначила О.П. Реєнта головою Експертної ради ВАК з історичних наук. Ці обов'язки він виконував у 1997—2001 рр., обирався членом президії ВАК України в 2009—2011 рр. та членом Державної атестаційної колегії МОН України в 2011—2015 рр. За його участі здійснено кваліфіковане експертне оцінювання десятків кандидатських і докторських дисертацій.

Упродовж тривалого часу очолював конкурсну комісію з історичного краєзнавства в Малій академії наук України. Багато аматорів, які отримували консультації та рекомендації під час підготовки й захисту конкурсних робіт, із часом знайшли своє місце у професії, стали вченими, викладачами, педагогами середньої та вищої школи.

Чимало зусиль член-кореспондент НАН України О.П. Реєнт віддає Національній спілці краєзнавців України, яку він очолив 2012 р. Продовжуючи найкращі традиції свого попередника — академіка НАНУ П.Т. Тронька, Олександр Петрович зумів помітно поживити її діяльність завдяки оптимізації організаційно-структурної та наукової складових, активізації обласних осередків НСКУ, регулярним історико-краєзнавчим поїздкам членів правління на місця, зустрічам із краєзнавцями, викладачами, студентською й учнівською молоддю, систематичному висвітленню щоденної роботи спілчан на вебсайті НСКУ.

Очільник спілки постійно працює над розвитком теоретичних основ краєзнавства. В низці публікацій він окреслив магістральні напрями краєзнавчих досліджень. На пропозицію О.П. Реєнта підготовлено «Програму розвитку краєзнавства до 2025 р.», в якій викладено першочергові завдання та перспективи краєзнавчого руху. Також підготовлено підручник для студентів вищої школи «Основи краєзнавства». Здійснюється проєкт «Електронний каталог краєзнавчих видань України», а в галузі музейного краєзнавства запроваджено медіа-проєкт «Музейні скарби України».

Зусиллями керівника НСКУ активізувалася видавнича діяльність спілки. Вперше за участі всіх регіональних організацій здійснено унікальне видання, присвячене 200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка — «Україна Тараса Шевченка», опубліковано збірник документів і матеріалів науково-краєзнавчих експедицій спілки 2009—2013 рр., довідник «Національна спілка краєзнавців України в інформаційному просторі», підготовлено до друку «Літопис Національної спілки краєзнавців України 2008—2018 рр.», готуються «Історія краєзнавчого руху в Україні», «Енциклопедія краєзнавства» та інші видання.

Значний сегмент творчого доробку вченого становлять напрацювання військово-історичного змісту. В низці праць історика викристалізувалися сучасні концептуальні підходи до аналізу подій Першої світової війни в українсько-центричній парадигмі, а також антропологічні виміри збройних екстрем такого масштабу. В концентрованому вигляді ці напрацювання представлені у спеціальних публікаціях ювіляра.

Олександр Петрович сповнений енергії і творчих задумів. У його планах — нові дослідницькі й суспільно вагомі проекти, спрямовані на популяризацію історичного знання, підтримання високого морально-психологічного стану цивільних громадян і військовослужбовців ЗС України, національної стійкості в нинішніх воєнних умовах, розвиток української політичної нації і громадянського суспільства. Зростання ролі гуманітарного знання загалом та історії і краєзнавства зокрема, створює нові горизонти для наступних креативних зусиль у цьому напрямі.

Хочеться побажати вельмишановному ювілярові здоров'я, наснаги в реалізації всіх його задумів, а також надійних соратників та вірних однодумців на цьому нелегкому шляху!

Надійшло / Received 01.04.2024

Олександр ЛИСЕНКО (Київ)

Oleksandr LYSENKO (Kyiv)

Олександр УДОД (Київ)

Oleksandr UDOD (Kyiv)